

Józsa László

## A KUNSZENTMÁRTONI KERESZTEK MINT A KÖNYÖRGŐ KÖRMENETEK ÁLLOMÁSAI

Gyorsan múltó életünkben számtalan változásnak lehetünk tanúi. Vonatkozik ez a gazdasági, társadalmi, politikai élet egészére, de ugyanezt tapasztaljuk a viselkedésformák, szokások területén, a divat irányzatainak sokféleségében, nem beszélve a gondolkodás, az emberi kapcsolatok új módozatairól. Mindezt azért szükséges előljáróban tisztázni, mert a mai kor embere nap mint nap tapasztalja, hogy még a katolikus egyház ájtatossági gyakorlata sem vonható ki a változások hatása alól. A népi ájtatosságok hagyományvilágára ez éppen úgy érvényes, mint a hivatalos egyházi szertartások évszázadokon át beidegződött előírásaira. A második vatikáni zsinat legfontosabb programjaként azt tűzte maga elé, hogy ablakot nyisson a világra, az örök igazságokat próbálja emberközébe hozni, s megtalálja azokat a kifejezési formákat és lehetőségeket, amelyek a III. évezred hívó közösségei számára is érthetőek és elfogadhatóak. Ezek a kétségtelenül fontos és üdvös intézkedések természetesen a liturgia egészét is érintették, gondoljunk itt elsősorban az anyanyelv erős térhódítására, amely az érthetőség szempontját helyezi előtérbe, feláldozva ezzel az egyház egyetemességét kifejező latin nyelv majdnem két évezredes egyeduralmát. Megváltozott a templomok liturgikus tere: a szentmise bemutató pap az oltárnál szemben áll a néppel, a szószék használatát felváltja az ambó, az áldoztató rács fölöslegessé válik, sőt a szolgálattevők szerepe is módosul a szentmise menetében. Hasonlóképpen bizonyos régi böjti formulák, ájtatossági gyakorlatok is megváltoznak, vagy teljesen kiszorulnak a szertartások hivatalos rendjéből. Ki emlékszik ma már például az évnegyedes, népies elnevezéssel: „kántorböjtök” sokszor bonyolult előírásaira, vagy éppen a témánk kiemelt fejezetét jelentő „keresztjáró napok” könyörgő körmeneteire?

A felgyorsult életritmus talán ma már nem is tenné lehetővé, hogy három napon át órákig tartó processión vegyenek részt az emberek a reggeli, délelőtti órákban, de ez nem jelenti azt, hogy ne foglalkozzunk ennek az ájtatossági formának múltbeli szerepével, a hozzá kapcsolódó népi szokások, a hivatalos előírások és a paraliturgikus hagyományok sajátos ötvözetének vizsgálatával.

Kunszentmártonban éppen úgy, mint az ország egész területén és szerte a világon, a hívó emberek – egyénenként és közösségi kereteken belül – keresztek állítottak, hogy maradátságukkal, állandó jelenlétükkel az isteni megváltásra, Jézus kereszthalálára emlékeztessenek. A régi időkben úgyszólván kivétel

nélkül mindenki megadta a tiszteletet, aki csak elhaladt a kereszt előtt. Az asszonyok, gyerekek keresztet vetettek, a férfiak kalapot emeltek, mint ahogy ezt megtette – igaz, csak gondolati szinten és húsz évi késéssel – a kálvinista Ady Endre is a havas Krisztus-kereszt elképzelt közelségében. A tiszteletadás nem az emberi alkotásnak szól, hanem annak, akit a fából, vagy kőből készült keresztre szegezett Jézus-kép, illetve szobor ábrázol. Ennek lényegével a legegyszerűbb katolikus ember is tisztában volt, és soha senki nem gondolt a rosszindulatból fakadó „bálványimádás” vádaskodására. Nem tartozik a témához, de félmondat erejéig utalnunk kell az elsvárosodott lelkületű mai ember magatartására: legtöbbször teljesen érzéketlenül, közömbösen haladnak el a kereszt előtt, a tiszteletadás legcsekélyebb megnyilatkozását is alig lehet tapasztalni.

Az 1719-ben újratelepített Kunszentmárton mélyen hívő lakossága a helység belterületén, valamint a temetőben, a nagykiterjedésű tanyavilágban, a városhoz tartozó mesterszállási és csorbai pusztákon – sőt a földbirtokok kiterjedése révén néhány szomszédos település határában is – összesen 26 keresztet állított Isten dicsőségére és a város polgárainak lelki épülésére. A könnyebben megközelíthető belterületi keresztet az év folyamán, különösen a nagyböjt időszakában kisebb-nagyobb búcsús csoportokba rendeződve többször is felkeresték. A szakirodalom is számon tartja azt a szokást, amelyet Kunszentmártonban is gyakoroltak, hogy nagypéntek éjszakáján a jámbor hívek a városszéli keresztelnél imádkozva, énekelve végezték a „Jézus-keresés” népi áhítatból fakadó paraliturgikus szertartását. Áldozócsütörtök hetében: hétfőn, kedden és szerdán, vagyis a keresztjáró napokon a lelkipásztor vezetésével körmenetben vonultak a feszületekhez. Sok helyen, így esetenként Kunszentmártonban is a kereszt közelében történt a Szent Márk-napi búzaszentelés.<sup>1</sup> Így a település keresztjei nemcsak figyelmeztető néma jelként emelkedtek a magasba, hanem a hozzájuk fűződő kultusz következtében a helyi ájtatossági gyakorlatok fontos színterévé váltak. Az évszázadokon át ismert ájtatosságok megszűnése miatt – sajnos – napjainkra ez már nem mondható el.

A belterületen álló négy feszület és a két temetőben lévő kereszt töltött be jelentős funkciót a régmúlt idők hivatalos liturgiájában és a népi kezdeményezésű ájtatossági formák rendjében.

1. Első helyen kell említeni Kunszentmárton legrégebbi, 1730-ban felállított keresztjét, amely *Veres-kereszt* néven ismeretes. Elnevezését nem az alapítójáról, hanem színéről nyerte. A barokk talapatból kinövő, széles fejezetű oszlopon álló rövid szárú kereszt és a görög ábrázolásokra emlékeztető Krisztus-test egyaránt vörös színűre festett kőből készült. Felvetődhet a kérdés: a kereszt felállítása nincs-e összefüggésben valamilyen tűzvészsel, ehhez kapcsolódó fogadalommal, esetleg a községben annak idején szép számmal megtelepedő görög kereskedők vallásos áhítatával. A kérdés egyelőre megválaszolatlan marad, mert semmilyen írásos bizonyíték nem áll rendelkezésre. Az is csak jóhiszemű feltételezés, hogy a község újratelepítésének emlékére állították volna, mert a felirat erre egyáltalán nem utal, s csupán két név töredéke olvasható a latin szövegben, melyből „Gácsi

<sup>1</sup> Józsa 1999. 241.

Ferenc úr és Pál testvére” neve következtethető ki, ezek szerint ők adományozták 1730-ban a település északi részén, a Körös védőgátján belül emelkedő keresztet, amely a nagypénteki körmenetek, majd a keresztjáró napok kedvelt és elmaradhatatlan színhelyéül szolgált. (1. kép)

A paraliturgikus áhítatgyakorlatok kezdeményezése és megvalósítása a helyi Olvasó (Rózsafűzér) Társulat nevéhez fűződött. A társulat vezetője, a hírneves énekszerző és búcsúvezető Ókrös József céhmester ilyen alkalmakkor beszédet is intézett a résztvevőkhöz. Így történt ez 1885-ben, nagypéntek éjszakáján, miután a templomban a stációjárást elvégezték, a nagy tömeg elindult processióval a kereszteteket köszönteni, s a Veres-keresztnél Ókrös József terjedelmes „szentbeszéd” keretében értelmezte a hallgatóság előtt a Szent Olvasó titkait.<sup>2</sup>

2. Sorban a második helyen áll a *Kálvária*, ezzel a névvel az Érparton álló kőkeresztet illeti a lakosság. A kereszt és a rajta lévő Krisztus-alak homokkőből készült, hasonlóképpen a hármas osztatú díszes talapzaton jobbról-balról álló Fájdalmas Mária és Szent János, valamint a kereszt tövét átölelve tartó Mária Magdolna térdeplő alakja. Készítője ismeretlen, de az bizonyos, hogy a kereszt és a barokk hatást mutató szoborcsoport művészi vésők alól került ki. Felállításának körülményei egybeesnek a kereszt helyén lévő egykori Szent Fábian és Sebestyén, másként Rókus, vagy Rozália kápolna 1789-ben történt lebontásával, melynek helyszínét és emlékét Kálvária létesítésével igyekeztek megörökíteni. A szoborcsoport aránylag jó állapotban vészelte át az évszázadokat, mígnem 1994. május 18-án villámcsapás pusztította el a régi műemléket.<sup>3</sup> (2. kép)

Másfél évszázadon át élt az a szokás, hogy a radnai búcsúsokat harangszó és az itthon maradt hozzátartozók, érdeklődők sokasága kísérte a város határáig. Kereszttel, lobogókkal indultak útnak, de rövid ájtatoskodásra megálltak az érparti Kálváriánál, ahol a következő ének hangjai mellett kezdték a nagy lelki élményeket ígérő zarándokutat:

Emeljük fel szemünket e magos keresztfára,  
Mielőtt elutaznánk városunkból Radnára,  
Fohászkodjunk, imádkozzunk,  
Mondván: Uram Jézus, könyörülj rajtunk.  
Addig is még itt állunk, Jézust tartunk szívünkben,  
Itthonvalókat bízunk szent gondviselésedbe,  
Óh őrizd meg, védelmezd meg,  
Minket pedig ez utunkban segíts meg.  
Óh el ne hagyj, velünk maradj,  
Uram Jézus kérünk, hogy Szent Lelket adj. Amen.<sup>4</sup>

3. A mai Köttön utcának (elterjedtebb nevén: Juhászkereszt utcának) a Körös-partra torkolló végén áll a *Juhász-kereszt*, amely – mint neve is mutatja – a lakosság egykor oly nagyfontosságú tevékenységére, az állattartásra utal. A pásztor-

<sup>2</sup> Józsa 1998. 237.

<sup>3</sup> Józsa 1999. 249–250.

<sup>4</sup> Barna 1991. 67–102.

kodással járó közösségi életmód nemcsak az emberi együttműködés szép példáját adta, hanem a hithűség és jámborság növekedését is elősegítette. A keresztet a terméskőből készült talapzat teljesen ép felirata szerint „Isten ditsőségére Red. Priv. Kun-Sz-Márton juhászai felállították közönségesen 1806.” Többszöri felújítás miatt tér el az ábrázolások anyagának összeválogatása: a talapzat kőből, a kereszt cementből, a Krisztus-test és a térdeplő Szent Vendel alakja bádogból készült. A báránnyal és kampósbottal ábrázolt jószágpátrónus egyébként a kereszt fő jellegzetessége, hiszen sehol az Alföldön nem állt oly nagy becsben a nép előtt a skót hercegi családból származó Szent Vendel, a pásztorok védőszentje, mint a Jászságban és a Nagykunságban, ahol a földművelés mellett a juhtenyésztés biztosította a lakosság megélhetésének egyik lehetőségét.<sup>5</sup> A Juhászkereszt a nagypénteki Jézus-keresés jelentős színhelye volt az elmúlt századok folyamán. (3. kép)

4. A negyedik belterületi kereszt a Kossuth utca északi oldalán, Papp Péter szücsmester azóta lebontott háza mellett 1929-től 1987-ig állott, melyet alapítójáról Kurucz-féle keresztnek is neveztek. A régi alvégi temetőből hozták át 1929-ben. Díszes vasráccsal körülvett talapzatának felirata: „Ajtatos buzgósággal állította Kurutz János szenátor úr 1826.” A keresztjáró napok körmeneteinek egyik állomásaként szolgáló kőkeresztet az autóbusz-pályaudvar építése miatt a városi tanács 1987-ben eltávolította helyéről és az alsó temetőbe vitette.<sup>6</sup> Helyreállítása azóta is várat magára. (4. kép)

5. Az alsó temetői kápolna előtti térségen felállított *Kálvária* szoborcsoportot Szabó János, Benke István és K. Kiss Miklós gazdák állították fel az 1869. év folyamán. A jólsikerült szobrok egy ismeretlen máriaradni kőfaragó műhelyében készültek. Ez a tény is szépen példázza a kunszentmártoniak és a radnaiak között a rendszeres búcsújárások révén kialakult jó kapcsolatot. A Kálvária és a stációs oszlopok felszentelése 1869. október 31-én történt nagy ünnepélyességgel a kápolnával együtt. A kőből készült Kálvária három keresztje és két szoboralakja mind külön talapzaton áll. Legdíszesebb a többszörös peremekkel szegélyezett középső posztamentum, melyen Krisztus keresztje emelkedik. A rendkívül kifejező, aranyozott korpusz fémből készült, ellentétben a latrok faragott alakjaival. Jobb és balszélen kevésbé díszes talapzaton a kötéllel felfeszített latrok keresztjei. Jézus mellett kétfelől – díztelen, hasáb alakú magaslaton – összetett kézzel áll a Fájdalmas Mária és Szent János apostol (régén színesre festett) alakja. A kereszt tövében Mária Magdolna roskadt testalkattal, bánatos arccal tekint előre. (5. kép)

A kápolnához vezető út két oldalán a stációs oszlopok karcsú építményei sorakoznak. Kápolnabúcsú alkalmával és halottak napján a kitárt vasajtókon át lehet látni a keresztút 14 állomásának képeit, Baranyi András naiv művész alkotásait. A népi barokk stációs oszlopok a Kálvária és a kápolna építészeti együtteséhez tartoznak. Sulyák János építette 1869-ben, egy-egy gazdacsalád nagylelkű adományaiból. A nyitott képek előtt végezték a hívek (és végzik ma is) nagyböjt-

---

<sup>5</sup> Józsa 1999. 254.

<sup>6</sup> Józsa 1999. 255–257.

ben, a kápolna búcsújának előestéjén és halottak napján a keresztúti ájtatosságot.<sup>7</sup>

6. A felsőtemetői kápolna előtti téren lévő, vasráccsal körülvett, helyenként vaspántokkal megerősített értékes vörösmárvány keresztet „Isten dicsőségére emelte Kuna Mihály 82 éves korában 1857-ben.” A nemes vonalú feszület kiemelkedően szép munka. A tömör vasból készült Krisztus-test aranyozását azonban már régen lekoptatta az időjárás viszontagsága. (6. kép)

A kereszt eredetileg a templom mellett, annak a toronnyal csatlakozó északi hajlásában állott, s 1875-ben helyezték ki a felső temetőbe – az újonnan épült kápolna elé – a Kuna-atyafiak kérésére.<sup>8</sup>

## Jézus-keresés

A magyar falvak mélyen hívő népe az ország minden részén ismerte és gyakorolta a nagypéntek (helyenként nagyszombat) éjszakáján szokásos „Jézus-keresés” ájtatosságát. Bálint Sándor mutatta ki, hogy ez a hagyományos szokás, amely vidékenként jelentős eltérést mutat, a húsvéti misztériumjáték elnépiesedett formáit, szinte utóéletét őrzi.<sup>9</sup> Lényeges vonása, hogy a falu népe sötétedés után összegyűlt a templom bejáratánál. A férfiak, asszonyok és gyerekek térdenállva végzett bevezető imádságok után megindultak a határbeli kereszttek felé, ahol ájtatosságot végeztek. A legtávolabbi keresztnél volt elrejtve a feltámadt Jézus szobra, amit az előénekesek „találtak meg”, s diadalmenetben, fáklyák és gyertyák fénye mellett vitték a temető keresztje elé, végül pedig a templomba.

Csak feltételezni tudjuk, hogy a Jézus-keresés kunszentmártoni szokása még jász hagyományokra vezethető vissza, de az bizonyosnak tűnik, hogy a 19. század közepétől kezdődően a város „szentembere”: Ökrös József (1816–1893) előénekes és búcsúvezető ösztönzésére terjedt el és vált egyre népszerűbbé a hívek körében. A legnagyobb bizonyosságot azok az énekszövegek jelentik, amelyek a paraliturgikus ájtatosságok értékes kútfőiként maradtak ránk a birtokunkban lévő kéziratos ima- és énekeskönyv lapjain. A szerző nevét hitelesen megőrző, akrosztichonos verssorokból álló énekek Ökrös József sokoldalú Szentírás-ismeretét és Jézus szenvedésének, keresztthalálának titkaiba való beleérző képességét tanúsítják. Az idézett példaszövegek önmagukért beszélnek:

### Keresztnél

Öltözzünk mély gyászba, e szomorú napon,  
Sírván siránkozunk ártatlan Jézuson,  
Ki mi bűneinkért, szenvedett vétkünkért,  
Világ váltságáért.

<sup>7</sup> Józsa 1999. 81–84.

<sup>8</sup> Józsa 1999. 154.

<sup>9</sup> Bálint 1976. 280.

**K**i azon a napon halt meg a keresztfán,  
Melyen teremtéskor, az embert alkotván,  
Ki hogy fárul evett és azzal vétkezett,  
Fán érte szenvedett.

**R**agyog már a kereszt széles ez világon,  
Mert azon váltott meg Jézus mai napon.  
Ezt mint drága eszközt, Isten és ember közt  
A világ megőrzött.

**Ö**seink keresztfát választák czimerül,  
Hazánk s koronánkon ragyog ékességül.  
A Jézus keresztje, mint a váltság jele  
Hívek ditsősége.

**S**iessünk hát mi is a szent keresztfához,  
Boruljunk a Jézus szentséges lábához  
Az ő Szent Anyjával, János tanítvánnyal,  
Bűnös Magdolnával.

Menjünk a Jézussal a szent kereszt útra,  
Ki azt bűneinkért vállain hordozta,  
Értünk Nagy Pénteken függött a kereszten,  
Nap s hold gyászolt ezen.

Keresztnél

N: Ó, ki ez oltáron...

**J**ertek, óh bűnösök a szent keresztfához,  
Ki tárt karokkal vár itt Jézus magához,  
Lehajtván szent fejét, könnyes szemmel néz ránk,  
Jaj, mely kegyes hozzánk.

**O**tt függ a keresztfán az ég és föld között,  
Menny s föld teremtője minden műve között,  
Nintsen hová fejét végóráján hajtsa,  
Hol lelkét kiadja.

**S**zemeit emeli mennyei Atyához,  
Hol lenéz a földre fájdalmas Anyjára,  
Végső órájában Szent Jánosra bízta,  
Ott is volt rá gondja.

**E**gyik lator megtért, másik zúgolódott,  
Melyért a keresztfán Jézus szomorkodott,  
Látván, hogy sokakban hasztalan szent vére  
És sok szenvedése.

**F**elsóhajtunk hozzád, haldokló Jézusunk,  
Magas kereszfára, mert te vagy orvosunk.  
Bűnös Magdolnával kérünk öt sebedre,  
Vigy fel az egekre.

Amen.

Nagy Péntek Éjjelre  
N: Bágyad sérelmétül

**J**aj, jaj, óh keresztény, ébredj fel álmodbul,  
Kelj fel, kelj fel, kérlek, a bűnnek ágyábul.  
Jöjj el, siránkozzál, Jézussal bánkódjál,  
Véle szomorkodjál.

**Ó**h nézd a szomorú Jézust, ki felkölti  
Alvó tanítványit, és eképpen inti:  
Kérlek, vigyázzatok és imádkozzatok,  
Most el ne hagyjatok.

**S**zomorú a lelkem nékem mind halálig,  
Még sem vigyázhattok velem egy óráig.  
Lelkemben kínlódom, halállal vívódom,  
Már vért is izzadok.

**E**ljött már én reám a szomorú óra,  
A bűnös világért megyek az halálra.  
Hóhérok itt vannak, kik engem megfognak,  
Bírákhoz hurtzolnak.

**F**el is feszítenek magos kereszt fára,  
Ti pedig elhagytok engem virradtára.  
Egyedül maradok, kint és halált vallok,  
Koporsóba szálllok.

Menjünk hát Jézussal a szenvedő útra,  
Ki a nagy Keresztfát vállain hordozta.  
Értünk nagy Pénteken függött a Kereszten,  
Nap s Hold gyászolt ezen.

Két Lator közt meghalt eznap a Keresztfán,  
Szent testét levették három óra után.  
Szent Anyjához vitték, Szűz ölében tették,  
Végre eltemették.

Amen.<sup>10</sup>

Adatközlőinknek, mint szemtanúknak és cselekvő résztvevőknek köszönhetően pontos ismeretekkel rendelkezünk arra vonatkozóan, hogyan és mikor ment végbe az 1920–30-as évek folyamán a Jézus-keresés népi szertartása. Egybehangzó vélemények szerint ebben az időszakban Kunszentmárton területén az ájtatosságot nagycsütörtökről nagypéntekre virradó éjszaka tartották.<sup>11</sup> Nagycsütörtök délután, a Jeremiás siralmi elnevezésű lamentációt követően keresztúti ájtatosságot végeztek a templomban. Sötétedéskor Horpácsi Sándor énekesember és búcsúvezető a nép felé fordulva ezt mondta:

– Kedves Hívek, hát megnézzük, milyen idő van, hogy el merjünk-e indulni!<sup>12</sup>

Ha az időjárást alkalmasnak találták, gyertyákkal és viharlámpákkal felszerelve elindult a többszáz főből álló tömeg „A keresztfához megyek...” kezdetű ének hangjai mellett. Útközben a rózsafűzért imádkozták, és az énekesemberek vezetésével népénekeket énekeltek. A szülők gyermekeiket is magukkal vitték, adatközlőink is még gyerekként vettek részt a körmeneten. Először a Vereskereszthez vonultak, onnan visszatérve a főutcán haladtak végig, az ájtatoskodást a Kurucz János szenátor által emelt Kossuth utcai keresztnél folytatták. Harmadik állomás a felső temetői kereszt volt. A felső temetőbe nem mentek be minden alkalommal, csak a bezárt rácsos kapu előtt állva énekeltek, imádkoztak. A Hunyadi utcán keresztül rákanyarodtak a Munkácsy utcára, a Kálvária kereszt-hoz jutottak, innen az alsó temető kápolnája előtti Kálvária-szoborcsoport-hoz vezetett az útjuk. A Csokonai utcáról a Körös-partra értek, s a Köttön utca torkolatában álló Juhász-kereszt jelentette az éjszakai ájtatoskodás hatodik állomását. Hajnali derengésben érkeztek a templom és a plébánia között álló Fájdalmas Mária-szoborhoz, ahol záró imádság és Ökrös József szerzeményének eléneklése után oszlott szét a Jézus-keresők csoportja.

A nagykiterjedésű tanyavilág lakossága is megtalálta a módját, hogy lehetőségeihez mérten megünnepelje az egyházi év jeles alkalmait. A teljes szellemi frissességgel rendelkező 95 éves Tigyi János elmondta: 1920-tól kezdve részt vett a Jézus-keresés ájtatosságában. Nagycsütörtökön este 9 óra körül indult el a vekei iskolától a fiatalokból, öregekből álló 40–50 főnyi közönség Lengyel István, vagy Horpácsi Sándor énekesemberek vezetésével. A vekei fakeresztnél kezdtek imádkozni a keresztúti ájtatosságot, amely az út feléig tartott. Hajnaltájt érkeztek a telekparti iskola kőkeresztjéhez, miközben kb. 5 kilométeres utat tettek meg imádkozva, énekelve.<sup>13</sup> (7–9. kép)

---

<sup>10</sup> Ökrös 1862. *Kéziratok énekeskönyv.* TOLDALÉK, számozatlan oldalak.

<sup>11</sup> Varga Ernőné és Nagy Mátyásné közlése.

<sup>12</sup> Nagy Mátyásné közlése.

<sup>13</sup> Tigyi János közlése.



Az adatközlők egyike sem emlékszik, hogy a legtávolabbi és a legutoljára hagyott keresztnél el volt-e rejtve a Feltámadt Jézus szobra, amit sok helyen örömtűzek kíséretében vittek vissza a templomba.<sup>14</sup> Erre vonatkozó utalást régi öregek elbeszélésében még hallhattunk, de ma már nem élnek olyan adatközlők, akik ennek tényét hitelt érdemlően tudnák bizonyítani.

Fájdalmas Mária képe

Nota: Ó, ki ez oltáron...

**J**ertek keresztények, nézzetek e képre,  
Az Istennek Anyja van itten kifestve,  
nékünk ábrázolja az ő hét fájdalmát,  
szent Fia halálát.

**O**tt állott a Kegyes a Keresztfa alatt,  
Elhalt és elájult nagy bánata miatt,  
látván egyetlenét latrok közt meghalni,  
három szögön függni.

**Z**okog, de nem szólhat, szívéen nagy bánat ül,  
Kész volna meghalni szent Fiával együtt,  
látván, holta után mint szúrták keresztül,  
ő érzi egyedül.

**S**zent fiát Keresztrül amidőn levették,  
Elbágyadt ölében halva helyhez tették,  
Jaj, ki írhatja le itt a Szűz bánatát,  
könnyei hullását.

**E**zernyi ezerszer fizette most vissza  
Fájdalmát, amelyet szülvén nem kóstola,  
Képzelve anyának a szülés fájdalmát,  
vehetsz te itt példát.

**Ö**zvegyek és árvák, ide tekintsetek,  
Kik a fájdalomnak kenyerét eszitek,  
Itten tanulhattok tűrni és szenvedni,  
sorson megnyugodni.

---

<sup>14</sup> Bálint 1976. 281.

**K**öttes mirha néki az ő szerelmese,  
Emlői közt mulat szívének keserve.  
Méltán mondhatjuk őt mártírnál nagyobbnak,  
sőt Királynéjoknak.

**R**égi jövendölés betelt tseppig rajta,  
Általjárta a szívét hét törnek fájdalma.  
Most érzi lelkében Simeon mondását,  
Jajgatván Jézusát.

**Ö**ntsünk egy bús könnyet mi is Máriával,  
Mert nem tudjuk, mi vár ránk üdő jártával,  
mire neveljük fel kedves gyermekünket,  
hullhatjuk könnyeinket.

**S** főképpen sirassuk számtalan vétkünket,  
Melyért halva látjuk itten Istenünket,  
Kérjük a szűz Anyát, esedezzen értünk,  
Hogy üdvezülhessünk.<sup>15</sup>

## Nagypénteki keresztlátogatás

A Jézus-keresés éjszakai ájtatosságától függetlenül hosszú ideig tartotta magát az a Kunszentmártonban kialakult gyakorlat, amely szerint a hívő nép nagypénteken délután pap vezetésével járta végig a belterületi kereszteteket. Éppen az ájtatoskodás félig népi, félig hivatalos jellegére vonatkozóan tette fel a kérdést az egri érseki hatóság 1883-ban, hogy mikor hozták be a nagypéntek délutáni keresztlátogatás szokását. Tóth Sándor apát, c. kanonok és kunszentmártoni plébános a következőkben válaszolt:

„Hogy mikor jött szokásba ezen keresztetekhez való körmenet, arról tudomásom nincs, sem pedig a plébániai levéltárban nyoma nem található, és így csak azt írhatom, hogy ezen körmenet *a régi szokáson alapszik*, már magam is a negyvenes években mint segéd lelkész vezettem a nagypénteki körmenetet a főtisztelendő Trangos József apát plébános idejében, azon 25 évi időszak alatt pedig, melyben én plébánoskodom, szinte minden évben ezen ájtatos körmenet megtartatott...”<sup>16</sup>

A processió a pap mellett a kántor is közreműködött. Ennek köszönhetően Mezey Nep. János énekes- és szertartáskönyvében megörökítésre került az ájtatos cselekmény lefolyása. „Nagy Pénteken délután körmenet tartatik a keresztetekhez; az I-ső keresztnél énekeltetik”: a Jézus Kínszenvedéséről szóló litánia. A keresztnél a pap a következő könyörgést imádkozta:

<sup>15</sup> Ökrös 1862. *Kéziratos énekeskönyv*. TOLDALÉK, számozatlan oldalak.

<sup>16</sup> Józsa 1999. 249.

„Úr Isten, ki egyszülött Fiadat e világra küldted, hogy a bűneinkérti irgalom és kiengesztelés áldozata legyen; add kérünk kegyelmedet, hogy a bűnnek meghalván, az igazságnak éljünk; – erősíts minket az érettünk szenvedett szent Fiadnak Jézus Krisztusnak érdemeiért a szent hit minden ágazatában, hogy azt állhatatosan hidjuk, valljuk és megtartsuk, hogy ez által hozzád az örökös örömek honában eljuthassunk a mi Urunk által. Amen.”

„Az első kereszttől a második keresztig a nép által mondatik a fájdalmas olvasó, a pap által pedig azon imádság, mely az elsőnél mondatott, valamint a 3-ik és 4-iknél is az.” Ének „a második keresztől a harmadik keresztig: Könyörülj Istenem, én bűnös lelkemen...” A harmadik keresztől a negyedikig: „Jézus szenvedéséről bűnösök emlékezzünk...” Negyedik keresztől a templomig Mezey Nep. János szerzeményét énekelték, amely a zsoltárok és a keresztalál szemléltetésének sajátos ötvözete:

### Negyedik keresztől a Templomig

Dallama: Üdvözlégység Krisztusnak

Mindenek örülnek a kikeletnek, / víg kedvet mutatnak és gyönyörködnek,  
Jézus pedig most a keresztfára, / megy a keserves halálra.  
Erdők, mezők, füvek mind leveleznek, / új életre gyümölcsfák is készülnek,  
Egyedül Úr Jézus sír, sohajtozik, / a halálra kíváncsozik.  
Zengnek a madarak és énekelnek, / szárnyaikra kelve vígan repkednek,  
Jézust is keresztre már felemelték, / három szeggel felszegezték.  
Erdei vadak és férgék vigadnak, / völgyekben források mind fakadoznak.  
Jézus oldala is már megnyitott, / váltságunkért vére kifolyt.  
Irgalmat mennyei atyától kért s várt, / nem nyert, kiitta a keserű pohárt.  
Melyen angyalok is mind csudálkoztak, / véle együtt siránkoztak.  
Jeruzsálem ékes s gazdag Temploma / tetejétől fogva földig hasada,  
Gyászban öltözött a nap fény sugára, / a hold is gyászt vett magára.  
Álmokból a holtak keltek s támadtak, / kősziklák mozdultak és meglágyultak.  
Föld is erejében egészen mozdult, / Jézus halálán megindult.  
Nagy kínokat vallott édes Jézusunk! / Ha véred kiontva lettél orvosunk:  
Kérünk, hogy szivünknek vad keménységét / lágyítsd s gyámold gyengeségét,  
Oltalmaz a bűntől földi pályánkon: / légy velünk, s el ne hagyj végső óránkon,  
Jobb latorral vezess paradicsomba, / hogy áldhassunk országodban.  
Szenteiddel együtt add, dicsérhessünk, / örökkön örökké ott szemlélhessünk.  
Érettünk kint s halált szenvedett Jézus: / add ezt nekünk s tőlünk ne fuss.

„A körmenet betér a templomba, a pap által elmondatik azon ima, mi az I-só keresztnél; ennek végeztével kezdetik az úgynevezett Zsidóleténye.”<sup>17</sup> Az ájtatosság megszűnésének időpontjáról nincsenek adataink.

<sup>17</sup> Mezey 1883. 380-387.

## Keresztjárom napok

A legkiemelkedőbb és leglátványosabb nyilvános istentisztelet az Áldozócsüdtörtököt megelőző három hétköznapi reggelén ment végbe. Itt azonban először is az „áldozócsüdtörtök” fogalmát kell tisztáznunk, mert ennek tartalma és jelentősége napjainkra úgyszólván teljesen elhomályosult. A régi egyházi és polgári naptárakban piros betűvel jelölt és munkaszüneti napként számontartott csüdtörtök húsvét után a negyvenedik napra esett, amikor az egyház a Szentírás leírása (ApCsel 1. 9–11) alapján Jézus mennybemenetelét ünnepelte. Az egyedülálló magyar elnevezés onnan ered, hogy 1918-ig ez volt a húsvéti időben kötelező szentáldozás utolsó lehetősége.<sup>18</sup> Sok helyen, így hosszú időn át Kunszentmártonban is ezen a napon, tehát áldozócsüdtörtökön tartották a gyerekek részére az elsőáldozás ünnepségét.

Az áldozócsüdtörtököt megelőző hétfőn, kedden és szerdán testi-lelki javak elnyeréséért könyörgő körmeneteket tartottak. Ezek a *keresztjárom napok*. Története onnan ered, hogy Galliában Vienne környékét az 5. század közepén sok természeti csapás érte: földrengés, fagy, kolerajárvány, rossz aratás, éhség, tűzvész sanyargatta a népet. Ezért 469-ben Szent Mamertus püspök a Mennybemenetel előtti három napra böjtöt, körmenetet és imádságokat rendelt a szorongatások megszüntetéséért. Jámbor vélekedés szerint Jézus mennybemenetele előtt nyitva állnak az eget kapui, így az emberi könyörgések szava könnyebben eljuthat az irgalmas Isten trónjához. A keresztjárom napok rítusa a korábban meghonosodott búzaszentelő körmenet hatására alakult ki. Mindkettőt litániának nevezi az egyház, de mivel a Szent Márk-napi a régebbi, annak „*litaniae maiores*” (régebbi, öregebb) litánia a neve.<sup>19</sup> A liturgiában ünnepélyes kérést jelent.

A birtokunkban lévő szertartáskönyv ízesen archaikus leírásának szövegét idézve, az említett „Szent Mamertus püspök, ki jól ismerte az emberek gonoszságát, jámbor intézkedésével igyekezett a további veszedelmet elhárítani, meg lévén győződve, hogy az Isten keze nehezedett a bűnösökre, hogy ideiglenesen szorongattatván, lelki üdvök megmentessék; inté az általános szorongatásban levő híveit: az irgalmasság Atyjához folyamodjanak, ki a megtérő bűnbánók könyörgéseit s hozzá kiáltó gyermekeinek imáit soha nem veti meg. (Egyébként is az előző vasárnap evangéliumában Krisztus arra figyelmeztette tanítványait: Kérjétek és adatik nektek. Ennek a felszólításnak tesz eleget az egyház, amikor könyörgő körmenetet tart.) Hogy azonban mindnyájan részt vegyenek az általános könyörgésekben, a püspök összegyűjté őket az Úr házába, s *ünnepélyes körmenetben*, imák és énekek zengedezése közt *a szabad ég alá* vezeté, hogy a zöldellő vetések, növények s a föld termékeinek látása s szemlélése által, melyek a jóságos és mindenható Isten kezéből származnak, s általa tartatnak fenn, híveit a könyörgésekben való kitartásra s Isten iránti bizalomra és reményre buzdítsa. E napokban körmenetek vezetnek *egyik templomból a másikba*, vagy ahol csak egy templom vagyon, a szabadba, *keresztekhez vagy szentek szobraihoz*; hogy az Istent kérjük, bocsássa meg bűneinket, minden veszélyt hárítson el

<sup>18</sup> Diós /szerk./ I. 1993. 137–138.

<sup>19</sup> Szunyogh 1933. 637. V.ö. Verbényi–Arató 1988. 121.

tőlünk, kiváltképp pedig kérjük őt, vetéseinket, földeinket, rétjeinket s kertjeinket minden kártól megóvni, tiszta időt, termékeny esőket, a föld növényeinek növekedést s áldást engedni, s így nekünk, gyermekeinek a szükséges táplálékot megadni és minket szent gondviselésének szárnyai alá fogadni méltóztassék. Szükséges azonban és illő megígérnünk az Istennek, hogy az ő ajándékait az ő tiszteletére, felebarátaink és tulajdon javunkra fordítandjuk. E körmeneteknél a mindenszentek litániája énekeltek, hogy ezen boldog mennyei lelkek hathatós esedezésök által nyerjék meg számunkra Istentől mindazt, mire a mi könyörgéseink elégtelenek. Továbbá négy külön helyen olvastatik a *négy evangélium*, s más ájtatos *imák* mondatnak el...” Az ászlós körmenetet kereszt vezette, résztvevői zoltárokat, litániákat énekeltek. „A körmenet előtt vitetni szokott *zászlók* jelentik: miszerint Krisztus Jézus ereje s oltalma alatt, az ő szent kegyelme segítségével kell harcolnunk, ha üdvösségünk ellenségeit meg akarjuk győzni. A *kereszt* pedig a rajta lévő *megfeszített* Jézus képével, mely a jámbor sokaság előtt vitetik, nyilván tanúsítja: mi nem szégyeneljük felfeszített Urunkat, hanem őt az egész világ színe előtt Istenünknek nyilván valljuk s Üdvözítőnknek, kit követni mindenkor készek vagyunk.”<sup>20</sup>

Kunszentmárton 1719 óta az egri főegyházmegyéhez tartozott, ebből következően a templomi liturgikus rend gyakorlására vonatkozó előírásokat az egri érseki hivatal adta meg a joghatósága alá tartozó plébániák számára. Közkezen forgott Tárkányi Béla József, a hírneves papköltő és egri kanonok *vezérkönyve*, amely a főegyházmegye területén tartani szokott processiók előírási rendjét tartalmazza. A keresztjáró napok szertartásának végzéséhez az Egerben kialakult hagyományok szolgálták példaként. A főszékesegyházban kezdődő bevezetés után „keresztjáró hétfőn a szent Ferencz-rendi atyák templomába, kedden a Minorita atyák templomába, szerdán a Ciszterci rendű atyák templomába” indult a processió.<sup>21</sup> A körmenet résztvevői jelenlétében az említett templomok plébánosa, illetve szerzetes-házfőnöke mondott szentmisét és szentbeszédet. A kunszentmártoni viszonyokra vonatkozóan Mezey Nep. János helybeli kántor népszerű és közkedvelt énekes-szertartáskönyve nyújtott hasznos útbaigazításokat.<sup>22</sup>

A keresztjáró napok körmeneteit 1945 után nem tarthatták meg, így több mint ötven év távlatából már csak az adatközlők emlékezetére hagyatkozhatunk. Egybehangzó ismertetésük szerint mindhárom napon a nagytemplomban reggel 7 órakor szentmisével kezdődött az ájtatosság, melyen az elemi iskolás gyermekek tanítóik vezetésével, a vallásos egyesületek és jámbor társulatok, valamint a különböző korosztályú hívek, férfiak és nők vettek részt. A létszám sokszor meghaladta a négy-ötszázat. A plébános – a segédkező káplánokkal – lila színű vecseryepalástot öltött, az oltár előtt térdreborult, a kántor, illetve az énekkar elénekelte az Exaudi-t, a pap pedig a hozzá tartozó verset és könyörgést:

„Hallgass meg minket, Úristen, mert jótékony a te kegyelmed, határtalan könyörületességed szerint tekints ránk, Urunk! – Szabadíts meg minket, Úr Isten,

<sup>20</sup> Radlinszky 1884. 568–569.

<sup>21</sup> Tárkányi 1910. 64–66.

<sup>22</sup> Mezey 1883. 409.

mert lelkünkig hatottak a vizek. Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, miképpen kezdetben, most és mindenkor és mindörökkön örökké. Amen.

Ezután a pap énekelve mondta: Bocsásd meg vétünköt, Úr Isten! Felelet: A te szent nevedért.

Könyörögjünk! Engedj meg, Uram! Engedj meg a te népednek, hogy érdemlett büntetésekkel fenyegettetvén, a te könyörületességében mindenkor enyhülést érezzen. A mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen.”<sup>23</sup>

A kántor elkezdte énekelni a Mindenszentek litániáját, a nép szintén énekelve válaszolt. A Boldogságos Szűz Mária neve említésénél körülbelül 8 órakereszt vezetésével megindult a körmenet. A templomi zászlók, illetve lobogók után az iskolás gyermekek vonultak tanítóik kíséretében.<sup>24</sup> Őket követték – mintegy húszan – a Mária-lányok, Balla Mariska néni („a Mária-lányok anyja”) irányítása alatt. „Kis menyasszony”-nak öltözve, fehér ruhát, csipkefátyalt viseltek, kék színű selyem vállszalaggal. A kisebb Mária-lányok vitték a négy kis fehér lobogót, az ötödik a mirtuszvirágokkal ékesített szobrocskát: a „kis Máriát”, a nagyobb Mária-lányok közül pedig négyen a Szeplőtelen Szűzanya baldachinos körmeneti szobrát.<sup>25</sup> Ezután következtek a ministráns fiúk, a szertartást végző papok, a nagy számban résztvevő lányok, asszonyok és férfiak.<sup>26</sup>

A menet eközben odaért a kijelölt kereszthez, melyet előző este, vagy kora hajnalban serény asszonykezek gyönyörű virágdíszbe öltöztettek. Kunszentmártonban hétfőn a *Veres-kereszthez*, kedden a *Kossuth utcai kereszthez*, szerdán az érparti *Kálváriához* vonultak.<sup>27</sup> Ekkorra befejeződött a Mindenszentek litániájának éneklése, és következett a 14 könyörgés, a kántor által intonált antifónával, a következő sorrendben:

1. A szent keresztről, 2. Jézus feltámadásáról, 3. a keresztfárad napokról, 4. a Boldogságos Szűz Máriáról, 5. Szent Péter és Pál apostolokról, 6. az egri főegyházmegye védőszentjeiről: Szent János apostolról és Szent Mihály főangyalról, 7. Szent Márton püspökről, 8. Mindenszentekről, 9. bűnbocsánatért, 10. az uralkodó fejedelemért (vagy az egyházmegye főpásztoráért), 11. a hitetlenek és eretnekek megtéréséért, 12. esőért, 13. tiszta időért, 14. békességért.<sup>28</sup>

Visszafelé jövet kapcsolódtak a hivatalos szertartásokhoz Ökrös József és Mezey Nep. János saját szerzeményű énekei, melyeket a kántor, vagy az Olvasó (Rózsafűzér) Társulathoz tartozó énekesemberek (az 1930-as évekből ismert Horpácsi Sándor és Kuna János) előéneklése nyomán soronként ismételt a körmenetben résztvevő közösség. A paraliturgikus énekek szinte nyomatékot adnak a kereszteknel elhangzott kéréseknek. Nincs olyan gondja, aggodalma és szorongása a hívő népnek, melyeknek ez a sokszor naiv megfogalmazású énekszövegek hangot ne adnának. Hétfőn Ökrös József szerzeménye, kedden Mezey Nep. János

---

<sup>23</sup> Tárkányi 1910. 64–65.

<sup>24</sup> Nagy Mátyásné közlése.

<sup>25</sup> Szőke Józsefné közlése. Ő maga is hosszú időn át Mária-lányként vett részt a körmenetben az 1930-as évek folyamán.

<sup>26</sup> Varga Ernőné közlése.

<sup>27</sup> Ebben a vonatkozásban az adatszolgáltatók közlése némileg eltér egymástól. De az is lehet, hogy a plébánia időnként változtatott a keresztek sorrendjén.

<sup>28</sup> Mezey 1883. 409–413.

két énekszövegének valamelyik változata, szerdán pedig az 1930-as évek közepén népszerűvé vált „Lelki gyöngyök” című ima- és énekeskönyv 36 versszakból álló könyörgő éneke („Atya, Fiú, Szentlélek egy Isten, Egy úr három személyben, nagy Isten...”) harsant fel a hívő nép ajkán.

A résztvevők visszatértek a templomba, míg a gyerekek tanítóik vezetésével leváltak a menettől s az iskolába siettek. Felcsendült a „Mennynek királyné Asszonya” kezdetű antifóna, majd a szertartást végző pap szentségi áldást adott. A harmadik napon (szerdán) elénekelték a „Te Deum” hálaénekét, ezzel értek véget a keresztfaró napok ájtatosságai.

A II. vatikáni zsinat liturgikus reformjának értelmében a keresztfaró napok megszűntek, s ezek helyett az esztendő folyamán elosztva, úgynevezett könyörgő napokat rendelt el az egyházi felsőbbség. Könyörgő napok: január 1-jén a *békéért*, farsang vasárnapján az *éhezőkért*, április utolsó vasárnapján *jó termésért*. Augusztus utolsó vasárnapján tartják a *terménybetakarítási hálaadást*.<sup>29</sup> Hazánkban hasonló sorsra jutott áldozócsütörtök napja is: Jézus mennybemenetelét 1973 óta húsvét hetedik vasárnapján ünnepeljük.<sup>30</sup> Az áthelyezett ünnep sokat veszített eredeti hangulatából, az igen fontos hittitok hangsúlya a vasárnapok sorába illesztve jelentősen megcsappant. Az áldozócsütörtök elnevezés is lassan kiesik a köztudatból: sokan a nagycsütörtökkel tévesztik össze!

A keresztfaró napokról ma már szintén csak a 70–80–90 éves szemtanúk tudnak hiteles képet adni, míg lassan teljesen feledésbe merülnek. A szakrális néprajz művelőinek kötelessége, hogy legalább az emlékét megőrizzük a régi szép keresztfaróknak fűződő, egykor oly kedvelt és népszerű ájtatossági formáknak.

## Adatközlők

- Nagy Mátyásné sz. Szántó Ilona      1921. március 19.  
Kunszentmárton, Deák Ferenc utca 16/a
- Szóke Józsefné sz. Bíró Erzsébet      1929. június 25.  
Kunszentmárton, Lehel utca 5.
- Varga Ernőné sz. Turcsányi Mária      1914. január 1.  
Kunszentmárton, Alkotmány utca 34.
- Tigyi János      1907. november 19.  
Cserkeszölő, Csalogány utca 13.

## Irodalom

BÁLINT Sándor

1976 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Szent István Társulat, 2. kiadás, Budapest.

<sup>29</sup> Diós (szerk.) VI, 2001. 649.

<sup>30</sup> Verbényi–Arató, 1988. 257. – Rosdy 1973. 3.

BARNA Gábor

1991 A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3. Budapest, 67–102.

DIÓS István szerk.

1993 *Magyar Katolikus Lexikon*. I. kötet. Szent István Társulat, Budapest.

2001 *Magyar Katolikus Lexikon*. VI. kötet. Szent István Társulat, Budapest.

JÓSVAY Gábor

1929 *Lelki gyöngyök. Ima- és énekkönyv*. Budapest.

JÓZSA László

1998 Kunszentmárton múlt századi szentembere: Ökrös József. In: BARNA Gábor szerk. *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Néprajzi Tanszék, Szeged, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest. 233-244.

1999 *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4. Néprajzi Tanszék, Szeged.

MEZEY Nepomuk János

1883 *Istent dicsőítő Egyházi Énekkönyv*. Szentes.

ÖKRÖS József

1862 *Kéziratos énekeskönyv*.

RADLINSZKY Endre szerk.

1884 *Mennyei hangok. Oktató, szertartásos, életrajzi és énekes imakönyv*. Budapest.

ROSDY Pál

1973 *Ünnepeink új rendje. Új Ember, 29. évf. ápr. 8-i szám.* 3.

SZUNYOGH Xavér Ferenc ford.

1933 *Magyar-latin Misszále*. Szent István Társulat, Budapest.

TÁRKÁNYI Béla József

1910 *Vezérkönyv a ker. kath. Anyaszentegyházban tartatni szokott processiókhoz*. Eger.

VERBÉNYI István – ARATÓ Orbán

1988 *Liturgikus Lexikon*. Ecclesia, Budapest.

László Józsa

## The Road-side Crosses of Kunszentmárton as Stations of the Begging Processions

In the inner districts of Kunszentmárton there have been four crosses for a long time: 1. Veres Cross (1730), 2. Calvary (around 1790), 3. Shepherd Cross (1806) and 4. Kurucz Cross (1826). There are crosses both in front of the lower and the upper cemetery chapel. The crosses mentioned remind of the salvation by God and the death of Jesus on the cross with their presence, fulfilling an important function in the religious practices of the centuries passed. Namely, in three cases: 1. on the night of Thursday before Easter when the folk custom, the so-called



“searching for Jesus” took place, 2. on the afternoon of Good Friday when the procession of the religious community visited all the four crosses (this local type custom is “based on old customs”, and it was performed already in the 1840s) 3. the begging procession of the cross-visiting days led to the three crosses of the inner districts. During all of the processions, almost without exception, the religious community sang the songs of local song composers. The text of the songs, with an indication of the melody, are to be found in József Ökrös’s 1862 manuscript book, and a number of the casual compositions by János Mezey Nepomuk, the cantor of Kunszentmárton, are located in the song book published by him in 1883.